

OLMOSHNING MA'NOVIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING QO'LLANILISHI

Unarova Dilafruz Abdimajit qizi

SamDChTI akademik litseyi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

dilafruzunarova1@g.mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz mustaqil so'z turkumlaridan biri bo'lgan olmosh va uning ma'no turlari haqida fikr yuritamiz. Hamda badiiy adabiyotlarda olmoshlarning qo'llanilishi haqidama'lumotlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Olmosh so'z turkumi, kishilik, ko'rsatish, o'zlik, so'roq, belgilash, gumon, bo'lishsizlik olmoshlari.

Kirish Bugungi kunda barcha fanlar qatorida o'zbek tilshunosligida ham ko'plab o'zgarishlar kuzatilmoqda. Yangilanishlar qilinmoqda. Bu o'zgarishlar, albatta, jamiyat taraqqiyotidir. Rivojlanishni ko'rsatish. Bugun o'zbek tilini keng qamrovli tizim sifatida o'rganing, Ushbu mantiqiy madaniyatni zamon talablari darajasiga ko'tarish hayotimizdagi eng muhim narsadir. Bu uning asosiy tarkibiy qismiga aylandi. Qisqa vaqt ichida o'zbek tilining tilshunosligi juda katta. Bu muvaffaqiyatli bo'ldi. Til birliklarin iyaratishning yangi usullari va usullariga asoslangan. Ularningtil tizimidagi o'rmini ta'kidlash,o'rganish uchun biz eng ko'p narsalarg ega bo'lamiz.

1. Asosiy vazifalardan biri. Ulardan 1tasi maxsus xususiyatlarga ega olmoshlardir.Bu so'z kategoriyasi bo'lgani uchun, uning ma'nosiga turli xil yondashuvlar mavjud.

Nutqda olmoshlar nutq vaziyatlari uchun leksik va grammatik funktsiyalardan tashqari ishlatiladi.

ASOSIY QISM

Olmoshlar(ichi bo'sh so'zlar) – barcha mustaqil so'zlarning toifalari va hatto yordamchi so'zlar. Olmosh — mustaqil so'z turkumi bo'lib, ot, sifat, son va ba'zan ravish o'rnida qo'llanadi hamda ularning ma'nosini umumiy holda bildiradi. Olmoshlar nutqda takrorni oldini olish, fikrni ixcham va ravon ifodalash uchun xizmat qiladi. Masalan: *Ali kitobni oldi. U uni uyga olib ketdi.* Bu gapda “u” va “uni” so'zlari “Ali” va “kitob” so'zlari o'rnida kelgan.

O'zbek tilida olmoshlar ma'nosiga ko'ra bir necha turga bo'linadi:

1. **Kishilik olmoshlari** – shaxsni bildiradi: *men, sen, u, biz, siz, ular.*

Masalan: **Men** maktabga bordim.

2. **Ko'rsatish olmoshlari** – predmet yoki hodisani ko'rsatadi: *bu, shu, o'sha, ana, mana.*

Masalan: **Bu** kitob juda qiziqarli.

3. **So'roq olmoshlari** – savol ma'nosini bildiradi: *kim? nima? qaysi? qancha?.*

4. **O'zlik olmoshi** – ish-harakatning egasini ta'kidlaydi: *o'z.*

Masalan: U **o'z** fikrini bildirdi.

5. **Belgili olmoshlar** – noaniq yoki umumiy ma'noni bildiradi: *hamma, barcha, ayrim, ba'zi.*

Masalan: **Hamma** yig'ildi.

6. **Bo'lishsizlik olmoshlari** – inkor ma'nosini bildiradi: *hech kim, hech nima, hech qachon.*

Masalan: **Hech kim** javob bermadi.

7. **Gumon olmoshlari** – noaniq shaxs yoki narsani bildiradi: *kimdir, nimadir, allakim* Masalan: **Kimdir** eshikni taqillatdi.

1.Kishilik	olmoshlari	uch	shaxsdan	biriga	ishora	qiladi.
Birlik						Ko'plik
I-men		biz				(so'zlovchi)
II-sen		siz				(tinglovchi)
III-u		ular				(o'zga)

III shaxs kishilik olmoshi narsalarga nisbatan ham ishlatilishi mumkin. Masalan: Mashinam bor. U qora. Kiyimlarim ko'p. Lekin ular eskirgan. I va II shaxs birlikdagi kishilik olmoshiga -ni, -ning, -niki qo'shimchalari qo'shilganda qo'shimcha tarkibidan bir -n tovushi tushib qoladi.

Men -ni meni

+ -ning sening

Sen -niki seniki

III shaxs birlikdagi kishilik olmoshiga -ga, -da, -dan qo'shimchalari qo'shilganda bir -n tovushi ortadi. M: unga, unda, undan kabi. Kishilik olmoshlari egalik shakllarini qabul qilmaydi.

Olmoshlarning gapdagi vazifasi

Olmoshlar gapda ega, to'ldiruvchi, aniqllovchi va boshqa bo'laklar vazifasida kelishi mumkin. Ular kelishik qo'shimchalarini qabul qiladi:

- *mening, senga, undan, ularni* va hokazo.

Masalan:

- **Biz** g'alaba qozondik. (ega)
- Men **uni** ko'rdim. (to'ldiruvchi)

Xulosa

Olmoshlar nutqning muhim qismi bo'lib, so'z takrorini kamaytiradi, fikrni aniq va ravon ifodalashga yordam beradi. Ularni to'g'ri qo'llash og'zaki va yozma nutq madaniyatini oshiradi. Har bir til o'rganuvchi olmosh turlarini va ularning vazifalarini yaxshi bilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yusupova O. O'zbek tiliga olmoshlarning funksional-stilistik xususiyatlari. Monografiya. –Samarqand: SamDU, 2017. –B 140.

2. Tursunov U, Muxtorov A, Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'zbekiston, 1992. – B400.

3. Manba <https://ziyo.net>

4. Manba <https://arxiv.uz>

5. Hozirgi o'zbek tili (morfemika va morfologiya) fanidan ma'ruzalar matni. – Qarshi, 2019.

6. Fayziyeva Sh. A Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romani misolida kishilik va ko'rsatish olmoshlarining morfologik belgi xususiyatlari // International journal, 2024. – B160-165.